

УДК 378:016:[908=161.2](71)

УКРАЇНІСТИКА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ КАНАДИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Юлія Заячук

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна
yu_zayachuk@yahoo.com

Проаналізовано вплив рівня розвитку громадянського суспільства, його демократичних цінностей на формування системи вищої освіти в державі на прикладі розвитку українознавчих студій в університетах Канади.

Ключові слова: вища освіта, українознавчі студії, демократичні цінності, політика багатокультурності, етнічна ідентичність.

Однією з незаперечних демократичних цінностей громадянського суспільства є забезпечення права людини на рідну мову, культуру, збереження національної ідентичності та самобутності, батьківських традицій. Настільки розвинене громадянське суспільство, наскільки воно визнає це право за усіма етнічними спільнотами, що його формують.

Ми маємо на меті на прикладі історії зародження, еволюції та сьогодення вищих українознавчих студій в університетах Канади проаналізувати дію цього чинника у системі вищої освіти.

Як історичне тло проаналізуємо шлях, який пройшло канадське суспільство у гуманітарно-культурній сфері.

На початках своєї історії Канада була двомовною англо-французькою країною, як данина основним націям, котрі сформували канадське суспільство. Мовна ситуація змінилася у 1890 р., коли французька мова була позбавлена статусу офіційної, який залишився тільки за англійською мовою [2, с.125]. Домінування однієї мови у поліетнічному канадському суспільстві спричинило занепокоєння у поселенців, представників різних етнічних груп, які постійно домагалися від влади офіційного дозволу на навчання дітей у школах рідною мовою. Завдяки спільним зусиллям іммігрантів 1897 року було ухвалено закон (Угоду Грінвей-Лоріє), який давав дозвіл на двомовне навчання у школах, дозволяв вживати рідну мову як мову викладання та вивчати її поряд з англійською. Такий стан справ тривав порівняно недовго. З 1911 року в канадському суспільстві почала формуватися опозиція до двомовної системи освіти. Започаткували її англійські протестанти, які мали намір, передусім, асимілювати французів-католиків. Під цю асиміляційну

хвилю потрапили й інші іммігранти, яких мали намір перетворити в єдину канадсько-британську націю. З початком Першої світової війни напади на двомовну шкільну систему ще більше посилювалися. У травні 1915 року влада перейшла до ліберальної партії, яка весь час виступала проти двомовної системи шкільництва, і 8 березня 1916 року цю систему було скасовано [2, с. 121; 6, с. 152]. Англійська мова в державних інституціях домінувала до кінця 60-х років XX ст., допоки 7 липня 1969 р. парламент Канади не схвалив, а сенат не затвердив новий мовний закон “Official languages” (“Офіційні мови”). На підставі цього закону англійська і французька мови набули рівних прав у федеральних установах. Іншим етнічним мовам закон надавав легальні права для використання.

Зі змін у ментальності канадського суспільства кінця 60-х–початку 70-х років XX ст. – руху від традиційної англійсько-французької двомовності й двокультурності до впровадження концепції поліетнічної багатокультурності – почали формуватися зміни й у державній ідеології. Це знайшло своє відображення у поступовому, починаючи з 1971 р., запровадженні федеральним урядом П. Трюдо на державному, законодавчому рівні так званої політики багатокультурності [8, с. 83]. Аналогічні закони дублювали провінційні уряди.

У контексті окресленої специфіки формування демократичних цінностей канадського суспільства у гуманітарно-культурній сфері розглянемо їх вплив в освітній галузі на прикладі університетських українознавчих студій в Канаді.

Вищі українознавчі студії почали формуватися в Канаді у 40-х роках минулого століття. Це був період монокультурності канадського суспільства (виняток становив хіба що франкомовний Квебек, але вищих українських студій в університетах цієї провінції на той час не було). Незважаючи на те, що це був не найсприятливіший час для розвитку рідномовної освіти різних національних меншин, було б, напевно, неправильно стверджувати, що державні діячі Канади не розуміли важливості цього питання. На підтвердження цієї думки можемо навести слова генерал-губернатора Канади лорда Твідсмюіра, який у промові до українців у Фрезервуді (провінція Манітоба) 21 вересня 1936 р. відзначав: “Я не вірю, щоб якась національність була сильною, якщо вона не пам’ятає і не зберегла зв’язку зі своїм минулим. Ваші традиції є вкладом до канадської культури. Ви будете кращими канадійцями, водночас будучи добрими українцями” [4, с. 8].

Історично процес виникнення українознавчих інституцій у системі вищих закладів освіти Канади розпочався із Саскачеванського університету. Саме тут 1943 року ухвалено рішення про заснування українських студій, що стало складовою процесу запровадження до навчальної програми університету слов’янських студій [3, с. 134]. Ще шість років ініціатив, зусиль,

крупній праці як української інтелігенції, вихованої вже в Канаді, так і представників третьої, повоєнної хвилі еміграції, знадобилося для того, щоб започаткувати українські студії ще в одному канадському університеті – Манітобському. Через рік, у 1950-му, українознавчі студії започатковано у столичному – Оттавському університеті. Протягом наступних 10 років українознавчі студії вдалося запровадити ще у трьох канадських університетах – Торонтському (1954), Монреальському (1955), Альбертському (1960) [11].

До започаткування політики багатокультурності, тобто до 1970 р., ще чотири канадських університети запровадили українські навчальні курси. Отже, можемо констатувати, що протягом 27 років, які припали на період домінування двокультурності в ментальності й правовому полі канадського суспільства, україністика як цикл навчальних дисциплін була запроваджена у 10 канадських університетах. Зважаючи на те, що в той час канадське суспільство не виявляло особливої зацікавленості у підтримці рідномовної освіти національних меншин, це видається не так вже і мало. Водночас, зважаючи на значну кількість українських поселенців у Канаді на той час і на чималу кількість української наукової еліти – представників нової еміграції, які влилися тоді в канадське суспільство і які разом з українською канадською інтелігенцією докладали величезних зусиль для організації вищих українських студій, для яких духовний зв'язок з батьківщиною був ще доволі значний, а асиміляційні процеси ще не великою мірою проникли в середовище української еміграції, – такий результат не видається великим. Загалом, на нашу думку, це і засвідчує вплив рівня сформованості громадянського суспільства, його демократичних цінностей на формування системи вищої школи в державі. Суспільство, яке ще не усвідомлювало себе як поліетнічне, не готове було достатньою мірою сприйняти ініціативи різних етнічних груп – своїх складників.

Ще одним підтвердженням цієї тези, на нашу думку, може слугувати подальший розвиток вищих українських студій в канадських університетах в 70-ті роки, коли в канадському суспільстві почався рух від англійсько-французької двомовності й двокультурності до так званої політики багатокультурності. Важливо, що в цей час політико-правовий аспект цієї проблеми був суттєво доповнений фінансово-економічним її забезпеченням. Зокрема, це виражалося в тому, що з 1975 року в політиці багатокультурності було акцентовано на взаєморозумінні, подоланні дискримінації та соціальної нерівності етнічних меншин, а федеральні субсидії спрямовували на всебічну підтримку нових емігрантів та малих етнічних груп. На практиці це, зокрема, виражалося у значному збільшенні, як на федеральному, так на провінційному рівнях, фінансування на культурно-освітні потреби для національних меншин [1, с. 119; 8, с. 83].

Безпосередньою реакцією на вищезазначені обставини стало те, що протягом цього періоду всього за вісім років (1971–1979) ще вісім канадських університетів запровадили україністику. А це означає, що кількість університетів, які пропонували україністику, була практично подвоєна порівняно з тим, що було досягнуто за попередні майже 30 років.

Отже, якщо виокремити найхарактернішу рису еволюції вищих українознавчих інституцій при канадських університетах у 70-ті роки минулого століття, роки розвою політики багатокультурності, то можна стверджувати, що домінантою цих років стало подальше їх поширення. Вміло використавши сприятливий культурно-правовий клімат канадського суспільства цього періоду, наші земляки домоглися значного розширення українських студій при канадських університетах, збільшення кількості університетів, що пропонували такі курси, та розширення спектра українознавчих дисциплін, які могли вивчати.

Звичайно, було би неправильно пов'язувати тенденції у розвитку системи вищої освіти загалом, а вищих українознавчих інституцій зокрема з впливом якогось одного, нехай навіть дуже важливого, чинника. Однак не можна не звернути увагу на те, що тенденції до зменшення кількості студентів, котрі вивчають україністику, які простежувались в останнє 20-річчя ХХ ст., значною мірою збіглися в часі зі змінами в канадській політиці багатокультурності, які у 80-х роках почали виявлятися передусім у зменшенні фінансових витрат на підтримку цієї політики. Як зазначає у своїх дослідженнях Б. Медвідський, “з кінця 80-х років канадська політика багатокультурності почала поступово згортатися і це явище значно поглибилося у 90-ті роки” [7, с. 81].

Як свідчать статистичні дані, протягом 80–90-х років у канадських університетах простежувалася тенденція до зменшення кількості записаних на українознавчі курси. Характер цих кількісних змін на різних часових проміжках зазначеного періоду був різним. Якщо зменшення кількості записаних з 1979/80 по 1985/86 навчальний рік було порівняно незначним, то у наступні два навчальні роки, з 1986/87 по 1987/88, зменшення набуває досить різкого характеру – запис на українознавчі курси зменшився більше ніж на 20%. До 1992/93 навчального року настає період стабілізації кількості записаних на українознавчі курси. З 1993 року починається новий етап зменшення кількості записаних на українознавчі курси та університетів, які їх пропонують.

Аналіз свідчить, що, крім змін у канадській політиці багатокультурності, значний вплив на формування описаних негативних тенденцій у розвитку україністики в канадських університетах мали глобальні та загальноканадські чинники.

Зауважимо, що на останнє 20-річчя минулого століття мали вплив кілька важливих суспільно-політичних чинників глобального масштабу, які не могли не вплинути на тенденції розвитку слов'янських мов за межами їхніх рідних земель, зокрема, в США і Канаді. Як зазначалося на круглому столі, присвяченому майбутньому вищих українознавчих студій в Канаді, що відбувся у травні 2002 р. у Торонтському університеті [13], та деяких інших дослідженнях [5], такими чинниками слід вважати закінчення холодної війни, розпад Радянського Союзу, а також, стосовно україністики, й утворення незалежної України.

Крім глобальних, свою роль відіграли і різні чинники канадського масштабу і тенденції розвитку канадського суспільства – реорганізація університетів, яка спричинилася до зменшення фінансування освіти та, відповідно, викладацького складу, підвищення плати за навчання, загальна тенденція до зменшення інтересу до гуманітарних наук, складовою частиною яких є славістичні студії [13], демографічні процеси у канадському суспільстві [10] тощо.

Не можна не звернути увагу і на деякі інші обставини. Зокрема, асиміляційні процеси, які призводили і призводять до того, що кількість українців, які вважають українську мову рідною, а тим більше часто вживають її, вільно володіють нею і відчують у цьому внутрішню потребу, постійно зменшується, особливо серед молоді, народженої в Канаді. За даними загальноканадських переписів, починаючи з перепису 1971 року, кількість українських канадців, які володіли українською мовою, зменшилося до менше ніж 50% [9, р. 12]. Серед них вільно володіли українською 63,6% представників першого покоління (безпосередніх емігрантів), 18,9% – другого і лише 0,7% – третього і пізніших поколінь. Водночас 7,3% представників другого і 38,5% представників третього і пізніших поколінь емігрантів уже не володіли українською мовою [12, р. 138]. На запитання “Чи вважаєте ви збереження української мови в умовах канадського суспільства доконче необхідним?” ствердно відповіли 30,3% українських канадців, 45,8% вважали таке збереження бажаним. Водночас майже чверть наших земляків або ставилися до цього питання байдуже (19,8%), або вже зовсім не бачили у цьому сенсу (4,1%) [12, р. 154].

Стосовно асиміляційного чинника ми виявили цікаві дані під час анкетування студентів-слухачів Літніх українознавчих курсів канадських університетів в Україні, що відбувалися у Львові влітку 2003 року.

Найбільш несподіваним результатом анкетування виявилось те, що серед 15 канадських студентів-слухачів курсів тільки двоє визначили своє етнічне походження як канадське. Решта ідентифікували себе представниками національностей, пов'язаних з етнічним походженням батьків. На нашу думку, це свідчить про те, що, незважаючи на інтенсивні

впливи асиміляційних процесів у канадському суспільстві, серед нинішніх молодих нащадків емігрантів, уже у третьому-четвертому поколінні, зберігається сильне відчуття батьківського коріння. Як українське своє етнічне походження визначило сім студентів, змішане українське ще чотири, решта заявили себе представниками інших етнічних груп.

Із семи студентів, які визнали своє етнічне походження як українське, тільки двоє вважають рідною мовою українську, ще троє – українську на рівні з англійською, решта – лише англійську. Семеро із 11 студентів українського походження розмовляють українською у повсякденному житті тією чи іншою мірою, головню в родині, у церкві та в громаді, інших чотири українською у повсякденному житті не послуговуються. Варто особливо акцентувати, що більшість із опитаних (14 осіб), зокрема й не українського походження, вважають збереження материнської мови українською етнічною спільнотою в умовах сучасного канадського суспільства вкрай необхідним або бажаним, що, на нашу думку, ще раз доводить необхідність і велике культурно-освітнє й прагматичне значення діяльності вищих українознавчих інституцій в Канаді.

Якщо коротко підсумувати вищезазначене, то можна зробити висновок, що історія становлення й еволюції вищих українознавчих студій в університетах Канади підтверджує, що коли у суспільстві діють демократичні цінності, зокрема в гуманітарно-культурній сфері, які, крім іншого, полягають у визнанні толерантності до етнічної ідентичності всіх без винятку національних спільнот, то ці спільноти мають можливість органічно розвиватися, зберігати рідну мову, культуру, історичну спадщину тощо. Роль громадянського суспільства виявляється у тому, щоб сприяти підтримці культурної різноманітності, але аж ніяк не в тому, щоб стимулювати її. Це вже завдання громад, якщо вони відчувають внутрішню потребу в збереженні своєї духовної самобутності. А якщо наявна підтримка цього процесу, то суспільство стає досконалішим.

-
1. *Белоусова Т. Л.* До проблеми багатомовності і багатокультурності в Канаді // Питання нової та новітньої історії. 1996. Вип. 42. С. 118–122.
  2. *Білаш Б.* Англійсько-українське шкільництво в державній системі Манітоби. Мюнхен; Вінніпег, 1984.
  3. *Буйняк В.* Українська мова в Саскачевані // Північне сяйво: Альманах I / Упоряд. Яр Славутич. Едмонтон, 1964. С. 132–137.
  4. *Килимник С.* Історія українського шкільництва в Канаді // Учительське слово. 1956. Ч. 10. С. 3–10.

5. *Магочий П. Р.* Університетські катедри україністики в Європі та Північній Америці // *Наук. вісн. Чернів. ун-ту. Історія.* 1996. Вип. 6–7. С. 266–275.
6. *Марунчак М. Г.* Історія українців Канади. 2-ге вид. Вінніпег, 1991. Т. 1.
7. *Медвідський Б.* Катедра української культури та етнографії ім. Гуцуляків при Альбертському університеті: контекстуальна аналіза // *Західноканад. зб. Ч. 3 / Упоряд. Яр Славутич.* Едмонтон, 1999. С. 40–87.
8. *Трощинський В. П., Шевченко А. А.* Українці в світі. К., 1999.
9. *Darcovych W.* The “Statistical compendium”: an overview of trends // *Changing realities: social trends among Ukrainian Canadians / Edited by W. R. Petryshyn.* Edmonton, 1980. P. 3–17.
10. *Kordan B.* Ukrainian Studies Courses at Canadian Universities: Trends, Prospects and Implications. Edmonton, 1983.
11. *Krawchenko B.* Ukrainian Studies Courses at Canadian Universities: A report to the Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta. Edmonton; Toronto, 1977.
12. *Kuplowska O. M.* Language retention patterns among Ukrainian Canadians // *Changing realities: social trends among Ukrainian Canadians / Edited by W. R. Petryshyn.* Edmonton, 1980. P. 134–160.
13. *Makuch A.* Post-Secondary Ukrainian Studies in Canada: Undergraduate Trends and Status (1980s – 2000s) // *Roundtable Discussion “The Future of Ukrainian Studies in Canada”.* Toronto, 2002.

**UKRAINIAN STUDIES IN HIGHER EDUCATION OF CANADA IN THE
CONTEXT OF DEVELOPING
CIVIL SOCIETY DEMOCRATIC VALUES**

Yulia Zayachuk

*Ivan Franko National University of L'viv,
Doroshenko Str., 41, UA–79000 L'viv, Ukraine*

The article analyses the influence of both the civil society development level as well as its democratic values on forming higher education system in the state by the example of developing the Ukrainian Studies at the Canadian universities.

Key words: higher education, Ukrainian Studies, democratic values, policy of multiculturalism, ethnic identity.

Стаття надійшла до редколегії 28.10.2005
Прийнята до друку 18.05.2006